

НЭМЭГДСЭН ӨРТӨГИЙН АЛБАН ТАТВАРЫН БУЦААН ОЛГОЛТ, ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ТУРШЛАГА

/Мэдээлэл, лавлагаа/

Г.Билгээ, Ч.Онончимээ

ОРШИЛ

УИХ-н гишүүн Ж.Батзандангийн захиалгаар 2013 оны 10/3586 тоот албан бичгээр ирүүлсэн захиалгын дагуу гадаадын зарим орны Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын татварын хувь хэмжээ, эрх зүйн зохицуулалт, татварын буцаан олголтын талаарх асуудлыг харьцуулан судлав. Мөн судалгааны явцад Монгол улсын НӨАТ-ийн өнөөгийн байдал, татвар буцаан олголтын талаарх эрх зүйн орчны асуудлыг дэлгэрүүлэн судлах шаардлагатай гэж үзсэн тул **“Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын буцаан олголт, гадаадын зарим орны туршлага”** сэдэвт судалгааны хүрээнд асуудлыг хамтатган авч үзэв.

Судалгааны зорилго: Монгол улсын НӨАТ-ын буцаан олголтын түвшин, өнөөгийн байдал болон гадаадын зарим орны нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тогтолцоо, хувь хэмжээ, буцаан олголтын талаарх мэдээллийг захиалагчаас ирүүлсэн хүсэлтийн дагуу судалсан болно.

Судалгааны хамрах хүрээ: Судалгаанд Индонези, Казахстан, Нидерланд, ОХУ, Чили болон БНХАУ-ын НӨАТ-ын эрх зүйн зохицуулалт, албан татварын хувь, хэмжээ болон НӨАТ-ын буцаан олголтын эрх зүйн зохицуулалтын талаар авч үзсэн болно.

СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН

НӨАТ нь нэг болон олон шатлалт хэлбэрүүд байдаг ба эдгээрээс алийг нь ч сонгосон эцсийн хэрэглээнд ногдох татварын дарамт төвийг сахисан, олон нийтэд ил тод байх шаардлагыг хангасан байх шаардлагатай³².

Нэг шатлалтай НӨАТ-ыг эцсийн хэрэглэгч бараа, үйлчилгээг худалдан авч буй тэр үед авдаг. Нэг шатлалтай хэрэглээний татварыг үйлдвэрлэл, хуваарлалтын эхний шатуудад авах нь татварын шатлал болон эцсийн хэрэглээний хоорондох нэмүү өртөг, шатлалын тоо зэргээс хамаарч тухайн бараа үйлчилгээний үнийн тодорхой хувьд нөлөөлдөг. Энэ нь төвийг сахисан, олон нийтэд ил тод байдал алдагдахад хүргэх талтай.

Олон шатлалтай НӨАТ-ын 2 хэлбэр байдаг ба тухайлбал татварыг үйлдвэрлэл, хуваарилалтын тухайн үе шат бүрт ногдуулснаар бараа үйлчилгээний өртгийн нэг хэсэг болдог ба ингэснээр дараагийн шатанд ногдох хэрэглээний татварын сууринд багтан ордог. Харин НӨАТ-ыг ингэж тооцох нь түүний төвийг сахисан, олон нийтэд ил тод байх явдлыг алдагдуулдаг. НӨАТ-ын хуримтлагдаагүй хэлбэр нь үйлдвэрлэл хуваарлалтын үе шат бүрт уг татварыг ногдуулж, дараагийн шатанд түүнийг нь бүрэн тэглэх замаар эцсийн хэрэглээнд ногдох хүртэл явагддаг.

НӨАТ-ын хувьд

- Value added tax - Үйлдвэрлэлийн төрлийн татвар
- Sales tax - Орлогын төрлийн татвар

³²“НӨАТ-ын хуулийн хэрэгжилтэнд тулгамдаж буй зарим асуудлууд” СЭЗДС, Г.Гантулга, Ч.Өнөржаргал.

- Consumption tax - Хэрэглээний төрлийн татвар гэсэн төрлүүд байх бөгөөд эдгээрийн аль төрлийн татварыг ногдуулах нь тухайн улсын эдийн засгийн чадавхаас шалтгаалдаг байна.

Манай улсын хувьд сүүлийн жилүүдэд уул уурхайн салбар түргэцтэй хөгжихийн хэрээр гадаад худалдааны нийт экспортын бүтээгдэхүүний дийлэнх хувийг эрдэс баялгийн бүтээгдэхүүн эзэлж байна. Цаашид ч энэ салбарын бүтээгдэхүүний экспортын хувь хэмжээ өсөх нь гарцаагүй. Уул уурхайн бүтээгдэхүүнд “0” хувиар татвар ногдуулж байгаа нь бид баялгаа үнэгүйдүүлж байна гэж шууд ойлгогдохоор байна.

Иймд уул уурхайгаас хараат манай улсын хувьд энэ салбарт өөр зарчмаар НӨАТ ногдуулах, худалдан авалтанд төлсөн НӨАТ-ыг буцаан олгохгүй байх. Өөрөөр хэлбэл чөлөөлөгдөх үйлдвэрлэл үйлчилгээнд хамруулах боломжтой юм.

Өндөр хөгжилтэй ихэнх улс экспортоо НӨАТ-аас чөлөөлөх ба “0” хувь хэмжээг хэрэглэдэг бөгөөд тэдгээр улсын хувьд эдийн засгийн бүтэц, экспортын бараа, бүтээгдэхүүний төрөл зүйл нь өөр байдаг байна. Өөрөөр хэлбэл эдгээр улсын хувьд экспортод гаргаж буй бараа үйлчилгээнүүд ихэвчлэн дахин нэмүү өртөг бий болгох боломжгүй буюу эцсийн бүтээгдэхүүн үйлчилгээ байдаг. Иймээс “0” хувь хэмжээг зөвхөн эцсийн бүтээгдэхүүний экспорт эсвэл дотооддоо цааш дахин боловсруулах боломжгүй бүтээгдэхүүн үйлчилгээнд ногдуулах нь ач холбогдолтой юм.

НӨАТ-ын олон улсын чиг хандлага ба онцлог шинж чанарууд. Татварын чиглэлээр хамгийн шилдэгт тооцогддог “Tax Notes, “Tax Notes Today, “State Tax Notes, “Tax Notes International” зэрэг сэтгүүлүүдийг эрхлэн гаргадаг Tax analysts байгууллагаас 2011 онд эмхтгэн гаргасан VAT reader - What Federal Consumption Tax Would Mean for America эмхтгэлээс үзэхэд³³ 2010 оны байдлаар 140 орон НӨАТ нэвтрүүлсэн бөгөөд дэлхийн нийт татварын орлогын 20 орчим хувийг энэ татвараар цуглуулж байгааг тэмдэглэжээ.

Энэ нь дэлхийн улс орнууд нийтээрээ НӨАТ-ыг төсвийн бодлогын нэгээхэн хэсэг гэж хүлээн зөвшөөрснийг харуулж байна. Цөөн улс орны онцлогийг эс тооцвол НӨАТ нь стандарт бүтэцтэй бөгөөд хөрш зэргэлдээ болон эдийн засгийн төстэй бүтэцтэй зарим улс орнуудын хуулиудыг судалж үзвэл манай улсад тохирсон, төсвийн орлогыг нэмэгдүүлэх, татвар төлөгчдөд учирч буй дарамтыг бууруулах зэрэг олон сонирхолтой туршлагуудыг харж болохоор байна.

Нэг. МОНГОЛ УЛСЫН НЭМЭГДСЭН ӨРТГИЙН АЛБАН ТАТВАРЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

НӨАТ-ын буцаан олголттой холбоотой эрх зүйн зохицуулалт

1/ Монгол Улсын Татварын ерөнхий хуульд /2008 он/ зааснаар татвар төлөгч нь илүү төлсөн татварыг буцаан авах буюу суутган тооцуулах, алданги тооцон нэхэмжлэн авах эрхтэй /17.1.4/. Харин Үндэсний татварын алба илүү төлсөн татварыг дараачийн сар, улирал, жилийн татварт суутган тооцох буюу татвар төлөгч хүсвэл тооцоо хийснээс хойш 10 хоногийн дотор буцаан олгох эрхийг хэрэгжүүлэх /28.1.9/ ба дараах журмаар шийдвэрлэнэ /58.1/:

1. тухайн хугацаанд төлбөл зохих бусад татварт суутган тооцох;
2. татвар төлөгч зөвшөөрвөл дараагийн хугацаанд төлөх татварт суутган тооцох;
3. буцаан олгох.

³³Katrhyrn James, 2011, Exploring the origin and global rise of VAT, 15, Vat Reader, Tax analysts.

Татварын алба, татварын улсын байцаагчийн буруутай үйл ажиллагааны улмаас татвар төлөгчөөс үндэслэлгүй, илүү хураасан хөрөнгөд дараах зүйл хамаарна /59.1/:

1. татварын улсын байцаагчийн актыг хүчингүй болгосон буюу өөрчилсний улмаас бүрэн буюу хэсэгчлэн буцаан олгох татвар, торгууль, алдангийн дүн;
2. шууд бус аргаар тодорхойлсон татварын ногдлыг /48-р зүйл/ эрх бүхий байгууллага хүчингүй болгосон буюу өөрчилсний улмаас бүрэн буюу хэсэгчлэн буцаан олгох татвар, торгууль, алдангийн дүн;
3. татварын алба, татварын улсын байцаагчийн бусад шийдвэрээр үндэслэлгүй, илүү хураасан мөнгөн хөрөнгийн дүн.

Шийдвэр гарснаас хойш Үндэсний татварын алба 10 хоногийн дотор буцаан олгоно. Тогтоосон хугацаанд төлөөгүй бол илүү хураасан татварт алданги тооцох /60.1/ ба асуудлыг татварын улсын байцаагч акт үйлдэн шийдвэрлэнэ /60.5/. Алдангийн хэмжээг арилжааны банкнаас олгож буй зээлийн хүүгийн дунджийн хэмжээнд Засгийн газар жил бүр тогтооно /60.2/.

2/ Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай

Монгол Улсаас гадаад улсад суугаа дипломат төлөөлөгчийн болон консулын газрын албан ажлын болон тэдгээрт ажиллагчдын хувийн хэрэгцээнд зориулан худалдаж авсан бараа, ажил, үйлчилгээг тухайн улсад албан татвараас чөлөөлдөг бол тэр улсаас Монгол Улсад суугаа дипломат төлөөлөгчийн болон консулын газрын албан ажлын болон тэдгээрт ажиллагчдын хувийн хэрэгцээнд зориулж Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт худалдан авсан бараа, гүйцэтгэсэн ажил, үзүүлсэн үйлчилгээг НӨАТ-аас чөлөөлнө /13.1.3/.

Гадаадын дипломат төлөөлөгчийн болон консулын газар, тэдгээрт ажиллагчдад энэ хуулийн 13.1.3-т заасан албан татварын чөлөөлөлтийг эдлүүлэхдээ, төлсөн албан татварыг нь буцаан олгох зарчмыг баримтална.

Илүү төлсөн, эсхүл хуульд заасан бол НӨАТ-ыг дор дурдсан журмаар албан татвар төлөгчид буцаан олгоно /15.1/:

1. НӨАТ-ыг илүү төлсөн албан татвар төлөгч нь түүнийг буцаан авах хүсэлтээ татварын тооцоо хийж, тайлан тушаах үедээ харъяалах татварын албанд бичгээр гаргах;
2. харъяалах татварын алба нь дээрх хүсэлтийг хүлээн авснаас хойш ажлын 15 хоногт багтаан хянаж, үлдэгдлийг нь баталгаажуулан, саналаа татварын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад ирүүлэх;
3. дипломат төлөөлөгчийн болон консулын газар, тэдгээрийн ажилтан тухайн сард дотоодын зах зээлээс худалдан авсан бараа, ажил, үйлчилгээнд төлсөн нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг буцаан авах хүсэлтээ холбогдох баримтын хамт дараа сарын 10-ны дотор татварын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад ирүүлэх;
4. татварын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага нь дээрх хүсэлт, саналыг хүлээн авснаасаа хойш ажлын 7 хоногт багтаан хянаж буцаан олгох татварын хэмжээг тодорхойлж, энэ тухайгаа албан татвар төлөгчид бичгээр мэдэгдэж, албан татвар төлөгчийн нэр, регистрийн дугаар, харилцагчийн банкны дансны дугаар, буцааж өгөх албан татварын хэмжээ, өрийн дүн зэргийг тодорхойлсон саналыг ажлын 2 хоногт багтаан санхүүгийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагад хүргүүлэх;
5. Санхүүгийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага энэ хуулийн 15.1.4-т заасан саналыг хүлээн авснаасаа хойш ажлын 45 хоногт багтаан татварыг буцаан олгоно.

Хоёр буюу түүнээс дээш хуулийн этгээдийн эд хөрөнгө буюу саналын эрхийн 66-аас дээш хувийг нэг буюу хэд хэдэн хуулийн этгээд эзэмшиж байвал тэдгээрийг нэг бүлэг болгон нэмэгдсэн өртгийн албан татвар төлөгчөөр бүртгэж болох боловч ийнхүү нэг бүлэгт хамрагдсан хуулийн этгээд тус бүр нь энэ хуульд заасны дагуу нэмэгдсэн өртгийн албан татвар төлөгч байна /6.7/. Үүний дагуу бүртгүүлсэн этгээдийн аль нэг нь тухайн бүлгийн нэрийн өмнөөс нэмэгдсэн өртгийн албан татвар төлөгчийн үүрэг хүлээж, харъяалах татварын албатай харилцах /6.9/ бөгөөд НӨАТ-ын хасалт хийлгэх буюу илүү төлсөн татварыг буцаан авах эрхтэй /15.4/. Өөрийнхөө үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнийг экспортолсон бол албан татварыг сар бүр, бусад албан татвар төлөгчийн албан татварыг улиралд нэг удаа улсын төсвөөс буцаан олгоно /15.5/.

Буцааж олгох нэмэгдсэн өртгийн албан татвар нь улсын төсвийн бүрэлдэхүүн хэсэг байх бөгөөд тухайн сар, улирал, жилд улсын төсөвт төвлөрүүлэх тухайн төрлийн татварын 15 хувиас хэтрэхээргүй байна /15.3/.

НӨАТ-ын хувь хэмжээ

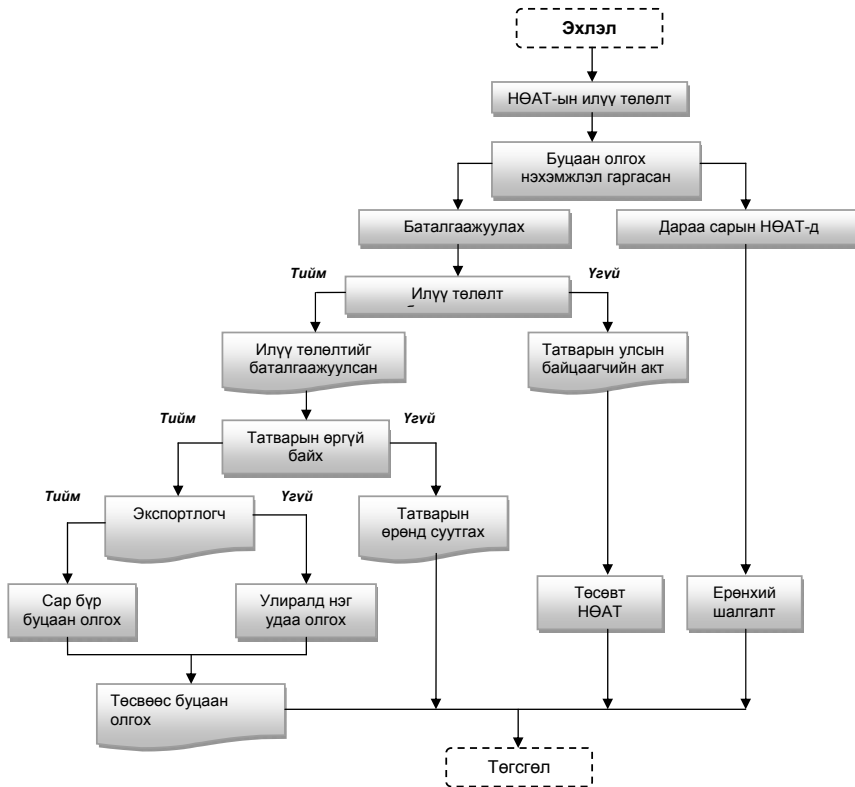
2007 оны 1-р сарын 1-ээс эхлэн 10 хувь болгон бууруулж мөрдсөн. 10 хувь гэдэг нь тооцоолоход хялбар, бүс нутгийн орнуудтай харьцуулахад ойролцоо, шууд бус татварын хувьд хамгийн тохиромжтой хэмжээ юм.

Скандинавын орнууд 25 хувь, Европын бусад орнууд 17-20 хувь, Азид дунджаар 10 хувь, Латин Америкийн орнууд 15-18 хувиар ногдуулж байна. Зөвхөн Сингапур (7 хувь), Япон (5 хувь) зэрэг Азийн цөөн орон манайхаас доогуур хувь хэмжээтэй ба тэд ч аажмаар энэ хувь хэмжээгээ өсгөсөөр байгаа.

НӨАТ-ын орлого ба буцаан олголт

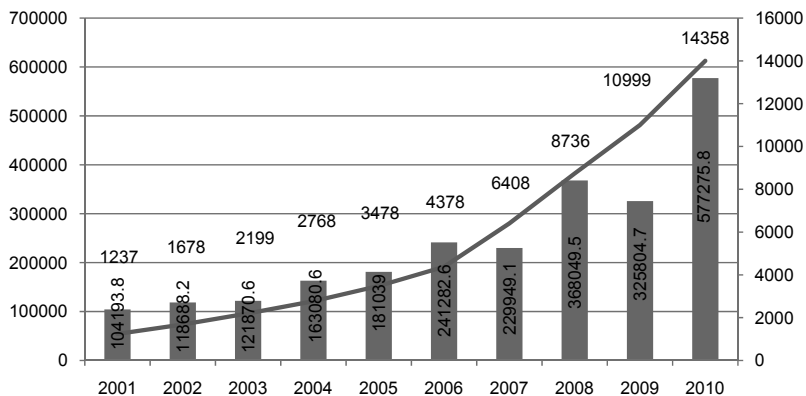
Сүүлийн 10 жилийн статистик мэдээг авч үзэхэд НӨАТ-аар нийт төсвийн татварын орлогын 17-33 хувийг төвлөрүүлж байжээ. Энэ нь нийт төсвийн орлогын 14-22 хувийг эзэлж байна гэсэн үг. Энэ үзүүлэлт нь НӨАТ-ын ойролцоо хувь хэмжээтэй бусад улс орнуудын түвшингээс харьцангуй дээгүүр үзүүлэлт юм. Ашигт малтмалын нөөцийн төлбөр, аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар Монгол улсын экспортын гол бүтээгдэхүүнүүдийн дэлхийн зах зээл дэх үнэ, эдийн засгийн хямралтай шууд хамааралтай байдаг бол НӨАТ нь харьцангуй тогтмол жигд хэв шинжийг харуулдаг.

Зураг 1. НӨАТ-ын буцаан олголтын үе шатууд

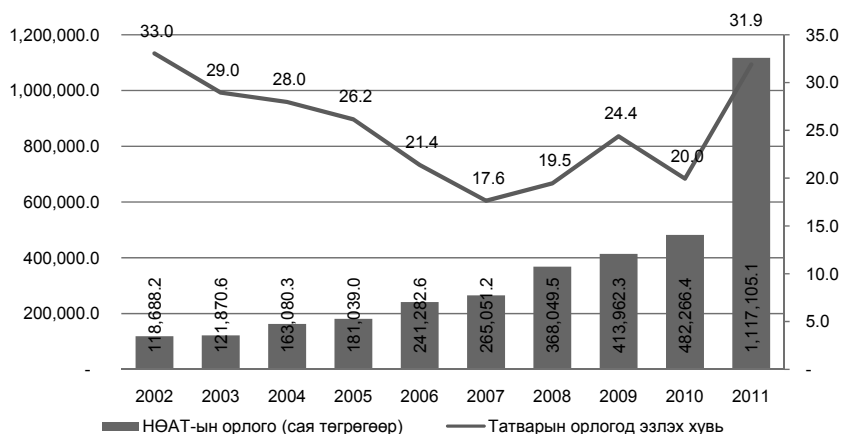
НӨАТ-ын орлого нь жил ирэх тусам өсч байгаа бөгөөд 2007 онд НӨАТ-ын хувь хэмжээг 15-аас 10 хувь болгосон, 2009 онд уул уурхайн бүтээгдэхүүний НӨАТ-аас чөлөөлсөн болон эдийн засгийн хямрал нүүрлэсэн үед татварын орлогын хэмжээ буурсан үзүүлэлттэй гарч байжээ. /Зураг 2/

Зураг 2. НӨАТ-ын орлого ба НӨАТ төлөгчдийн тоо

Эх үүсвэр: Сангийн яамны ТБЗГ-ын статистик мэдээ, 2011 он.

Зураг 3. Татварын орлого, улсын төсөвт эзлэх хувь, хэмжээ (2000-2011 он)

Эх үүсвэр: Татварын ерөнхий газрын мэдээллийн эмхтгэл 2011 он

НӨАТ-ын буцаан олголтын хэмжээ нь 2000-2010 онуудад нийт НӨАТ-ын орлогын 4-24 хувийг эзэлсэн дүнтэй байна. ОУВС-ын тооцоолсноор буцаан олголт нь НӨАТ-ын нийт орлогын 30 хувиас хэтрэхгүй байх ёстой бөгөөд буцаан олголтын тогтолцоо нь НӨАТ-ын хэрэгжүүлэх гол тулгуур нь гэж тооцогддог байна.

Монгол улсад НӨАТ нэвтрүүлж эхэлсэн эхний жилүүдэд төсвийн орлогын хязгаарлагдмал байдлаас үүдэн буцаан олголт олгохгүйгээр дараа саруудад төлөх НӨАТ болон бусад татварын өрөнд суутгах явдал давамгайлж байв.

Улмаар уул уурхайн салбарт хөрөнгө оруулагчид нэмэгдэж импортын хэмжээ, дотоодын хэрэглээ тэлснээс НӨАТ-ын хасалт, илүү төлөлт, буцаан олголт ч жил бүр нэмэгдэж байв.

НӨАТ-ын илүү төлөлтийг төсвөөс буцаан олгож эхэлснээс хойш буцаан олголтын дүн жил ирэх тусам нэмэгдэж иржээ. /Хүснэгт 1./ Тухайлбал 2006-2009 онуудад энэ дүн нийт төсөвт орсон НӨАТ-ын орлогын 20-24 хувьд хүрч байсан бөгөөд 2010 онд 8 хувь хүрч буурчээ. Хэдийгээр 20-25 хувь байсан нь стандарт бүтэцтэй тогтолцооны хувьд олон улсын дундаж үзүүлэлт боловч Монгол улс энэ дүнг бууруулахаар төрөл бүрийн арга хэмжээ авсаар 8,8 хувь хүртэл бууруулжээ. НӨАТ-ын илүү төлөлт, буцаан олголтыг бууруулах арга хэмжээ нь орлогын албан татварыг бууруулах давхар нөлөөтэйг ч өмнө дурдсан.³⁴

³⁴ Монгол Улсын НӨАТ-ын тухай хуулийн хэрэгжилт, цаашдын чиг хандлага. О.Цогт. Уул уурхайн салбарын институцийг бэхжүүлэх техник туслалцааны төсөл. УБ., 2011.08.10. www.mta.mn.

Хүснэгт 1. НӨАТ-ын орлого, буцаан олголт ба бусад харьцаа

(сая төгрөг)

Он	Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн*	Төсвийн орлого	Төсвийн татварын орлого	НӨАТ-ын орлого (дотоодын+ импорт)	НӨАТ-ын буцаан олголт	Хувийн жин			
						Татварын орлого/ ДНБ	НӨАТ/ ДНБ	НӨАТ/ татварын орлого	НӨАТ буцаан олголт/ НӨАТ орлого
2000	1,018,885.7	346,205.2	260,640.8	76218.6	3200.0	25.6	7.48	29.24	4.20
2001	1,115,641.4	429,951.4	328,203.2	104193.8	5800.0	29.4	9.34	31.75	5.57
2002	1,240,786.8	469,748.6	359,179.2	118688.2	9700.0	28.9	9.57	33.04	8.17
2003	1,461,169.2	545,227.1	420,969.2	121870.6	11900	28.8	8.34	28.95	9.76
2004	1,910,880.9	706,292.8	583,119.0	163080.3	31260.5	30.5	8.53	27.97	19.17
2005	2,266,505.5	832,584.7	692,206.5	181634.1	47110.2	30.5	8.01	26.24	25.94
2006	3,715,000.0	1,354,098.0	1,128,140.6	241282.6	46167.5	30.4	6.49	21.39	19.13
2007	5,464,300.0	1,855,963.6	1,502,309.6	265051.2	41847.8	27.5	4.85	17.64	15.79
2008	6,130,300.0	2,151,049.8	1,890,896.6	368049.4	59780.8	30.8	6.00	19.46	16.24
2009	6,701,900.0	2,030,286.6	1,697,735.4	325956.4	79257.9	25.3	4.86	19.20	24.32
2010	7,171,400.0	2,767,508.0	2,417,148.0	579122.6	51407	33.7	8.08	23.96	8.88

*ДНБ хэмжээ оны үнээр

Эх үүсвэр: Сангийн яамны ТБЗГ-ын www.iltod.gov.mn вэб сайт, 2011 он.**Хоёр. НЭМЭГДСЭН ӨРТГИЙН АЛБАН ТАТВАРЫН БУЦААН ОЛГОЛТЫН ТАЛААР ГАДААД ОРНУУДЫН ТУРШЛАГА****2.1. ИНДОНЕЗИ**

НӨАТ-ын эрх зүйн зохицуулалт. Индонезийн НӨАТ-ын тухай хуулийг³⁵ баталснаар тус улс нь 1985 оны 4-р сарын 1-ээс эхлэн өмнө нь үйлчилж байсан худалдааны татварыг халж НӨАТ нэвтрүүлжээ. Үйл ажиллагааны чиглэлээс хамаарч 180-360 сая индонези рупи буюу 26-52 сая монгол төгрөгтэй тэнцэх хэмжээтэй борлуулалт хийдэг этгээд НӨАТ төлөгчөөр бүртгүүлдэг байна.

Онцлог зохицуулалт нь нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл, зочид буудал болон ресторан бусад хоолны газрын хоол хүнс, тус улсад олборлосон уул уурхайн бүтээгдэхүүн, өрөмдлөгийн ажил НӨАТ-аас чөлөөлөгддөг байна.

Татварын хувь хэмжээ нь Монгол улстай адил 10 хувь бөгөөд тайланг сараар гаргадаг байна. Мөн эрүүл мэнд боловсрол, банк, санхүү, даатгалын үйлчилгээ, шуудан, нийтийн тээврийн үйлчилгээ татвараас чөлөөлөгддөг байна.

НӨАТ-ын буцаан олголт. НӨАТ-ын буцаан олголтын талаар хүсэлт гаргасны дагуу аудитын шалгалт орж, шалгалтын дүгнэлтэд тулгуурлаж буцаан олгох эсэх шийдвэр гарна. Энэхүү процесс 12 сарын хугацаанд үргэлжлэх ба энэ хугацаанд ямар нэгэн шийдвэр гараагүй бол НӨАТ-ын буцаан олголтын талаар хүсэлтийг зөвшөөрсөнд тооцогдоно. Буцаан олголтыг санхүүгийн жилийн эцэст олгодог байна.

³⁵Indonesia VAT Law.

Татварын тайлангаа цаг хугацаандаа өгдөг, татварын ямар нэгэн өргүй зэрэг тодорхой шалгуур үзүүлэлтийг хангасан байгууллагыг “алтан” статустай татвар төлөгчид оруулна. “Алтан” статустай татвар төлөгчийг жил бүр Татварын ерөнхий захирал /DGT – Director General of Tax/ тогтооно. “Алтан” статустай татвар төлөгч нь урьдчилан аудитын шалгалтанд орж, НӨАТ-ын буцаан олголт эрт авах боломжтой. Хэрэв “алтан” статустай татвар төлөгч нь татварын буцаан олголтоо хэтрүүлж авсан нь аудитын шалгалтаар тогтоогдвол захиргааны торгуулийг 100 хувь төлнө.

2.2. КАЗАХСТАН

НӨАТ-ын эрх зүйн зохицуулалт. Казахстан улс 2009 оны 1-р сарын 1-ээс эхлэн НӨАТ-ын шинэчилсэн найруулгыг хэрэгжүүлж эхэлсэн³⁶ бөгөөд татвар ногдуулах зүйл, чөлөөлөлт буцаан олголттой холбоотой хэд хэдэн чухал өөрчлөлтүүдийг шинэчлэн мөрдөж эхэлжээ.

Татварын хувь хэмжээ нь 12 хувь бөгөөд, тайланг улирлаар гаргадаг байна. Мөн тайлан гаргаснаас хойш 10 хоногт багтаан татвараа төлөх үүрэг хүлээдэг байна. НӨАТ төлөгчөөр бүртгүүлэх босго нь 42 390 000 тенге буюу 286500 амдоллар, ойролцоогоор 360 сая монгол төгрөгтэй тэнцэнэ. Зарим төрлийн эм, эмчилгээний эм бэлдмэл, түүхий эд, тоног төхөөрөмж, сэлбэг хэрэгслийг импортын НӨАТ-аас чөлөөлдөг байна. Онцлог нь Төв банкинд худалдсан үнэт металд тэг хувиар НӨАТ ногдуулдаг байна.

НӨАТ-ын буцаан олголт. Өөрийн үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүний 60-аас доошгүй хувийг экспортолсон татвар төлөгчдөд 60 хоногийн дотор бусад татвар төлөгчдөд 180 хоногт багтаан НӨАТ-ын буцаан олголт олгодог байна.

2.3. НИДЕРЛАНД

НӨАТ-ын эрх зүйн зохицуулалт Нидерландын гол татваруудын нэг болох НӨАТ нь 1968 онд батлагдсан НӨАТ-ын тухай хуулиар³⁷ зохицуулагдана.

Татварын хувь хэмжээ. НӨАТ-ын стандарт хувь хэмжээ 19 хувь байна. 6 хувийн бууруулсан хувь хэмжээ нь импорт болон Хамтын нийгэмлэгийн дотор бараа, үйлчилгээ авах үйл ажиллагаа болно. Буруулсан хувь хэмжээнд хоол хүнсний бүтээгдэхүүн болон эмчилгээний эмийн бүтээгдэхүүн хамаарна.

Ус, урлаг, ном, сонин, сэтгүүл, харааны бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан туслах багаж, хиймэл эрхтэн, газар тариалангийн зарим бараа, үйлчилгээ, зорчих тээвэр, спорт, хөдөлмөр шаардсан үйлчилгээ болон театр, жүжиг, музей, кинотеатр, спортын арга хэмжээ, хөгжөөнт тоглоомын парк, амьтны хүрээлэн, циркийн орох тасалбар зэрэг бараа үйлчилгээнд ногдуулах татварын хэмжээ харьцангуй бага байна.

НӨАТ-ын буцаан олголт. Татвар төлөгч НӨАТ-ын мэдүүлгийн маягтыг заавал бөглөж өгнө. Татвар төлөгч нь НӨАТ-ын буцаан олголтлоо сар бүр, улирал бүр, жил бүр авах эсэхээ өөрөө тогтоох боломжтой. Татварын удирдах газар мэдүүлгийг хүлээн авснаас хойш нэг сарын дотор буцаан олголтыг шалгаж шийдвэрлэнэ. Татвар төлөгч нь мэдүүлгийн маягтыг хугацаанаас нь хоцроосон тохиолдолд торгууль ногдуулна.

³⁶Налоговый кодекс РК.

³⁷fnref1 Wet op de omzetbelasting 1968 - Wet OB.

http://wetten.overheid.nl/BWBR0002629/geldigheidsdatum_04-07-2013

2.4. ОХУ

НӨАТ-ын эрх зүйн харилцааг ОХУ-ын Татварын тухай хуулийн /2001 он/ 21 дүгээр бүлгээр³⁸ зохицуулах ба НӨАТ нь ОХУ-ын төсвийн орлогын 30-35 хувийг бүрдүүлдэг төсвийн орлогын хамгийн том эх үүсвэр юм.

ОХУ-ын НӨАТ-ын хуулийн үг хэллэгийг маш нарийн чанд, дэлгэрэнгүй тайлбарласан байдаг. Тухайлбал, эрүүл мэндийн үйлчилгээг чөлөөлөлтөд хамааруулахдаа энэ чөлөөлөлтөд эмнэлгийн тоног төхөөрөмж, протез хиймэл эрхтэн, түүний түүхий эд сэлбэг, тахир дутуу хүний тэрэг тэргэнцэр, харааны шил, линз (нарны шилнээс бусад), гоо сайхны мэс заслаас бусад хувийн болон эмнэлэг эмчилгээ, оношилгооны үйлчилгээ, эрүүл мэндийн даатгалын үйлчилгээ, цус хүлээн авах, сэлбэх үйлчилгээ, эмнэлгийн яаралтай тусламж, задлан шинжилгээ, жирэмсэн эхчүүд болон нярай хүүхдийн асаргаа, наркологийн эмчилгээ, өндөр настны болон тахир дутуу хүмүүсийн асрамжийн газрын үйлчилгээ хамаарна гэж нарийн зааж өгсөн байна.

Татварын хувь хэмжээ. Тус улсад ерөнхий хувь хэмжээ нь 2004 оноос эхлэн 18 хувь бөгөөд зарим хүнсний бараа, эм, хүүхдийн хувцас, ном, сонин сэтгүүлийн борлуулалтад 10 хувиар ногдуулдаг байна. Татвар төлөгчөөр бүртгүүлэх босго нь 2 сая рубль буюу ойролцоогоор 90 сая төгрөг байна.

НӨАТ-ын буцаан олголт /Татварын тухай хуулийн 176-р зүйл/ нь ОХУ-ын татварын тогтолцооны хамгийн эмзэг хэсэг гэж тооцогддог бөгөөд түүнийг буцаан олгохын тулд маш олон тооны баримт материал шаардаж, олон төрлийн шаардлага тавьдаг байна. Тухайлбал, экспортод гаргасан барааны НӨАТ-ын буцаан олголтыг баталгаажуулж буцаан олгохын тулд тэдэнд экспортын орлого нь бараа хилээр гарснаас хойш 6 сарын дотор ОХУ-ын банкин дахь дансанд орсон байх, бараа солилцоогоор төлбөрийг авахаар тохиролцсон бол уг бараа нь ОХУ-ын нутаг дэвсгэрт орж ирсэн нь гаалийн байгууллагаар нотлогдсон байх, бэлэн мөнгө хүлээн авсан бол уг мөнгөө ОХУ-ын арилжааны банкин дахь дансанд төвлөрүүлсэн нь банкны тодорхойлолтоор нотлогдсон байх гэх мэт шаардлага тавьдаг байна. Мөн барааг экспортод гаргасан гаалийн мэдүүлэг, барааг хилээр нэвтрүүлсэн гэсэн тэмдэглэгээ бүхий тээврийн бичиг баримт, экспортын орлого дансанд төвлөрсөн тухай арилжааны банкны тодорхойлолт, санхүүгийн тайланд тусгасан тэмдэглэл, татвар төлөгчийн хүсэлт, экспортын гэрээний 1 хувь гэх мэт материалыг хавсаргахыг шаарддаг байна. Хэрэв илүү төлөлтийг баталгаажуулах явцад аливаа зөрчил илэрвэл буцаан олголт олгохоос татгалзах үндэслэл болдог байна.

2.5. ЧИЛИ

НӨАТ-ын эрх зүйн харилцаа. Чилийн Татварын албаны дарга Julio Periera-ийн 2011 оны 3-р сарын 23-ны өдөр тавьсан Татварын орлогын тухай илтгэлд³⁹ дурдсанаар зэс, молибденийн үйлдвэрлэлээр дэлхийд тэргүүлэгч Чили улсын 2010 оны нийт төсвийн татварын орлого 17,7 триллион песо байснаас НӨАТ-ын орлого түүний 47,7 хувь буюу 8,3 триллион песо байгааг дурджээ. Үүний зэрэгцээ 2011 онд Чилийн татварын албаны гол зорилт нь “НӨАТ-ын ногдуулалтад тавих хяналт шалгалтын үр дүнг дээшлүүлэх явдал” гэж онцолжээ. Тэрээр хэлэхдээ дэлхийн зах зээл дэх зэсийн үнэ тааламжтай өндөр түвшинд байгаа нь улс орны эдийн засагт нэн тааламжтай нөхцлийг бүрдүүлж байгаа хэдий ч НӨАТ нь цаашид төсвийн орлого бүрдүүлэх хамгийн гол хэрэгсэл байх болно гэжээ. Үүнээс үзэхэд Чили улс төсвийн орлогоо бүрдүүлэхдээ НӨАТ-ын үүрэг, ач холбогдлыг тэргүүн ээлжинд тавьж байна.

³⁸Налоговый кодекс Российской Федерации (НК РФ), Раздел VIII. Федеральные налоги, Глава 21. Налог на добавленную стоимость.

³⁹The SII Commissioner Julio Pereira, 2011, 2010 Official Accounts address, Santiago.

Татварын хувь хэмжээ. Чили улсын НӨАТ нь падааны аргад суурилсан бөгөөд бараа ажил үйлчилгээний үнийн дүнгийн 19 хувиар ногдуулдаг байна. Сар бүр тайлан гаргадаг.

НӨАТ-ын буцаан олголт. Илүү төлөлтийг дараа сард нь шилжүүлэн тооцдог ба зөвхөн экспортлогчдод НӨАТ-ын буцаан олголт олгодог байна.

2.6. ХЯТАД УЛС

НӨАТ-ын эрх зүйн харилцаа. Хятад улс НӨАТ-ыг 1984 оны 1-р сарын 1-ээс эхлэн зөвхөн 24 төрлийн бизнесийн үйл ажиллагаанд нэвтрүүлж эхэлсэн бол 1994 оноос эхлэн өнөөгийн мөрдөж байгаа хууль хэрэгжиж эхэлжээ. БНХАУ-ын НӨАТ-ын тогтолцоо нь дэлхийд хамгийн нүсэр бөгөөд хамгийн хүчтэй “орлого цуглуулагчид” тооцогддог ба улсын төсвийн орлогын 40-47 хувийг цуглуулдаг байна. Бүтцийн хувьд төдийлэн стандарт хэлбэртэй бус боловч хэрэгжилтийн түвшин нь жил ирэх тусам улам эрчимжиж байгааг ажиглагчид тэмдэглэж байна.

Татварын хувь хэмжээ. Татвар төлөгчдийг 2 ангилдаг бөгөөд 500000 юаниас доош борлуулалттай үйлдвэрлэл эрхлэгчид, 800000 юаниас доош борлуулалттай худалдаа, үйлчилгээ эрхлэгчдийг жижиг татвар төлөгчид гэж тооцно.

Жирийн НӨАТ төлөгчид нь Монгол улсад хэрэгждэг падааны аргаар буюу борлуулалтын НӨАТ болон худалдан авалтын НӨАТ-ын зөрүүгээр төлөх татвараа тодорхойлдог бол жижиг татвар төлөгчид нийт борлуулалтын орлогын 3 хувиар НӨАТ төлдөг байна.

Экспортын бүтээгдэхүүнд 0 хувиар, өргөн хэрэглээний хүнсний ногоо, үр тариа, хөдөө аж ахуй, ой, далайн болон мал аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүн, ном, сонин сэтгүүл, усан хангамж, халаалт, шатдаг хий, шингэрүүлсэн түлш, ахуйн хэрэглээний нүүрс, нэр бүхий метал болон метал бус эрдсийн түүхий эд, нүүрс, бордоо, хөдөө аж ахуйн химийн бүтээгдэхүүн, ХАА-н машин техник зэрэг нэр бүхий зарим бараа ажил үйлчилгээнд 13 гэсэн хувь хэмжээгээр, бусад бараа, үйлчилгээнд 17 хувиар НӨАТ ногдуулна.

Боловсрол шинжлэх ухаан, судалгаа шинжилгээний зориулалтаар импортолсон тоног төхөөрөмж, хөдөө аж ахуйн анхдагч бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгч хувь хүн, хоршоолол, нөхөрлөлийн өөрсдийн тарьж ургуулсан болон үржүүлсэн бүтээгдэхүүн, буцалтгүй тусламжийн бараа, тахир дутуу хүнд зориулсан тоног төхөөрөмж, тахир дутуу хүмүүсийн үзүүлсэн үйлчилгээ НӨАТ-аас чөлөөлөгдөнө.

Үүний зэрэгцээ барилга, нийтийн тээвэр, банк, санхүү, даатгалын үйлчилгээ, аялал жуулчлал, шуудан, харилцаа холбоо, соёл, урлаг, спорт, уран сайхны үйлчилгээ, тоглоом, амралт зугаалгатай холбоотой үйлчилгээнд НӨАТ ногдуулдаггүй бөгөөд эдгээр үйлчилгээнд Бизнесийн татвар гэдэг тусгай татвар ногдуулдаг байна.

Бас нэг онцлог нь үндсэн хөрөнгө болох байшин барилга, тоног төхөөрөмж худалдан авах үед төлсөн НӨАТ-ыг хасаж тооцдоггүй байна. Энэ нь НӨАТ-ын илүү төлөлт, буцаан олголт нэмэгдэхгүй байх нөхцлийг бүрдүүлэх боловч нөгөө талдаа хөрөнгө оруулалтын өртөг, элэгдлийн зардлыг нэмэгдүүлэх, улмаар орлогын албан татварын хэмжээг бууруулах нөлөөтэй байна.

НӨАТ-ыг буцаан олголт. Хятадын татварын алба ихээхэн хатуу байр сууринаас ханддаг бөгөөд үйл ажиллагааны төрөл, экспортын бүтээгдэхүүний ангиллаас хамааран буцаан олгох хувь хэмжээг тусгай жагсаалтын дагуу ялгавартай тогтоодог байна. Хэдийгээр 17 хувийн татвар төлсөн байсан ч 5-17 хувиар тооцож буцаан олголт олгодог байна. НӨАТ-

ын буцаан олголт авах бүтээгдэхүүний жагсаалт жил ирэх тусам багасч байгааг тэмдэглэх нь зүйтэй. Тухайлбал 2010 оны 07 сарын 15-аас эхлэн өмнө нь 5-9 хувиар тооцож буцаан олголт авдаг байсан 6 төрлийн бүтээгдэхүүнд буцаан олголт олгохоо больсон шийдвэр гарчээ. Үүнд: ган, өнгөт төмөрлөгийн бүтээгдэхүүн, мөнгөний баяжмал, согтууруулах ундаа, бордоо, хортон шавьж устгагч болон эм зэрэг химийн бүтээгдэхүүнүүд, хуванцар, резин, шилэн бүтээгдэхүүнүүд оржээ.

НӨАТ-ын падааны ашиглалтыг хянахад хүндрэлтэй байдгаас зарим тохиолдолд НӨАТ-ын падааныг татвар төлөгчийн өмнөөс татварын алба холбогдох баримтыг үндэслэн олгох журам ч зарим мужуудад үйлчилж байна. Импортын үйлчилгээнд НӨАТ болон Бизнесийн татварын хувьд урвуу ногдуулалт буюу reverse charge rule-ийг мөрдөж байна.

* * *

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

- "НӨАТ-ын хуулийн хэрэгжилтэнд тулгамдаж буй зарим асуудлууд" СЭЗДС, Г.Гантулга, Ч.Өнөржаргал
- Монгол Улсын НӨАТ-ын тухай хуулийн хэрэгжилт, цаашдын чиг хандлага. О.Цогт. Уул уурхайн салбарын институцийг бэхжүүлэх техник туслалцааны төсөл. УБ., 2011.08.10. www.mta.mn.
- Сангийн сайдын 2009 оны 12 дугаар сарын 15. -ны өдрийн 283 тоот тушаалын хавсралт "Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хасалт хийх, буцаан олгох, тэдгээрийг нягтлан бодох бүртгэлд тусгахтай холбогдсон харилцааг зохицуулах журам"
- СЯ-ны ТБЗГ-ын www.iltod.gov.mn вэб сайт, 2011 он.
- СЯ-ны ТБЗГ-ын статистик мэдээ www.mof.gov.mn
- Татварын ерөнхий газрын мэдээллийн эмхтгэл 2011 он. www.mta.mn
- Налоговый кодекс РК.
- Kathryn James, 2011, Exploring the origin and global rise of VAT, 15, Vat Reader, Tax analysts, ftnref1 Wet op de omzetbelasting 1968 – Wet OB. http://wetten.overheid.nl/BWBR0002629/geld-igheidsdatum_04-07-2013
- www.government.nl/issues/taxation
- Indonesia VAT Law.
- The SII Commissioner Julio Pereira, 2011, 2010 Official Accounts address, Santiago.